

SAVOIR VIVRE ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЛИНГВИСТИК ВА МАДАНИЙ КОНЦЕПТУАЛ КОНЦЕПЦИЯСИ

ЎзМУ: ўқитувчи *Латифова Камола Комилжоновна*

Тел: 998977746884

Email: kamola-latifova@mail.ru

Аннотация: Тадқиқот ишининг концепцияларни лингвокултурологик моделлаштириш асосида амалга оширилди. Ўрганиш объекти француз тилшунослигида *savoir vivre* (завқ билан яшаш қобилияти) тушунчаси. Тадқиқот мавзуси сифатида ушбу концепциянинг француз ва рус тиллари коммуникатив хатти-ҳаракатларида ва кластер методикаси сифатида оғзаки нитқда мужассамлашда ўрганилди.

Калит сўзлар: лингвокултурологик, кластер, француз лингвокултураси, коммуникатив хатти-ҳаракатлар, *savoir vivre*, хусусиятлари.

Abstract: The research work was carried out on the basis of linguistic modeling of concepts. The object of study is the concept of *savoir vivre* (the ability to live with pleasure) in French linguistics. The subject of the study was studied in the consciousness and communicative behavior of the French and Russian languages of this concept, and in oral embodiment as a cluster methodology.

Keywords: linguoculturological, cluster, french lingua cultural, communicative, *savoir vivre*, characteristics.

Savoir vivre лингвистик ва маданий концепциясининг француз тили учун муҳим аҳамиятга эга бўлишига қарамай, шуни таъкидлаш керакки, луғат таърифларини таҳлил қилиш нафақат миллий ва маданий хусусиятларни ва унинг қўшимча семантик хусусиятларини очиқ бермайди, балки бу тушунчанинг маъносини ҳам таҳрир қилинади.

Naître, ce n'est pas compliqué.

Mourir, c'est très facile.

*Vivre, entre ces deux événements,
ce n'est pas né ces sairement impossible.*

“*Savoir vivre*” концепциясининг русча эквиваленти сифатида биз “яшашга кодир” тушунчасини кўриб чиқамиз. А. М. Бабкин, В. В. Шендецов (1987) томонидан чет тилидаги иборалар ва сўзлар луғатида биз “*savoir vivre*” тушунчасининг қуйидаги таърифларини топамиз, улар ушбу концепциянинг ижобий ва салбий баҳосини ўз ичига олади:

1. Дунёвий зукколик, хушмуомалалик. (+)
2. Кундалик эпчиллик, айёрлик. (+/–)

3. Осон, қувноқ, бепарво яшаш санъати. (+/–)

Мисол тариқасида, юқоридаги луғатда санаб ўтилган маъноларнинг ҳар бири ўз ифодасини топадиган баъзи контекстли вазиятлар келтирилган.

“Savoir vivre” маъносининг биринчи варианты учун ушбу концепциядан фойдаланишнинг қуйидаги контекстли вариантлари берилган: Масалан,

- Бу хоним қора либосига оқ плевра (майин мато) тикишга муваффақ бўлди, бошидаги яраларини қора тўр билан яширди ва ўзининг қандай яшашни билинг дан ҳақли равишда хабардор бўлиб, байрам учун муносиб кийинишга улгурмаган бошқа хонимларга ғурур билан қаради. (Салов, Вренс).

- Бу ерда Гордон ўзига хос *хушмуомалалик* ва *хаяжон* билан эгасини қутқариш учун келди. (Е. Булвер-Литтон, Кенелм Чиллинглей).

Savoir vivre тушунчаси иккинчи маънода қуйидаги вариантларда келтирилган:

- Қаерга қараманг ҳамма жойда – завқ билан яшовчилар - *savoir vivre*. У кўп қаватли уй сотиб олди, бошқаси – бутун темир йўлда ўғирлик қилди, учинчиси – ўзининг карерасини ташкил қилди. (Салтиков-Шчедрин).

- Деруновнинг сурати яна "вақт белгилари", "бизнинг қандай яшашни билиш" бобида тасвирланган. *Savoir vivre* - қатъий айтганда, шунчаки фирибгарлик, кўпроқ ёки камроқ яхши ниятли нутқлар билан қопланган.. (N. К. Михайловский, Шчедрин).

- Биз яхшироқ стюардесса топа олмаймиз. Олға!

- Ҳа, кампиримда бор *savoir vivre*... Мен диққатга сазовор жойларни кўрдим. (А.Пальм, Петербургская саранча).

Savoir vivre нинг учинчи маъноси қуйидаги контекстларда очиб берилган: - У ўзининг бахт-саодати ва фаровонлигининг бошида ва унинг илтимосига биноан ҳаётдан завқланишни барча кўламда кўргандай туюлди. Баъзан у жамоат соҳасида хизматдан воз кечишга қарши эмас эди, чунки бу соҳа унга жуда кўп қайғу ва муаммоларни келтириб чиқарди. (Русская старина) 1902.

- Бу лаънатланган унумдорликнинг ҳақиқий, охирги, ҳосилдор меваси –бу заиф буржуа аёл, ҳиссий жиҳатдан чидаб бўлмас, демократик муҳитнинг вакили. (Ер Ости Сувлари, Ротшильда).

Қуйидаги мисол сизга француз лингвистик ва маданий тушунчаси қандай эканлигини кўришга имкон беради. Бу рус маданиятининг она тилида сўзлашувчилар томонидан қабул қилинади. Шунинг таъкидлаш керакки, Л.Миллернинг мурожаати айнан француз концепциясига тегишли "*яшашга қодир бўлиш*" нимани англатишини аниқлашга уринаётганда, бизнинг фикримизча, бу тасодикий эмас. Эҳтимол, концепция француз лингвистик маданияти, онгсиз равишда (муаллифнинг аниқ таърифни билмаган ҳолда ушбу концепциянинг тарқоқ маъноларини тушунишга уринишига эътибор қаратилган. Рус лингвистик маданиятининг она тили томонидан "қобилият (санъат)" нинг энг характерли,

ифодали, сиғимли тасвири сифатида қабул қилинади. Бу ўзига хос стереотип сифатида:

«Savoir vivre», – Францияда гапириш. "Яшаш қобилияти. "Мен бу концепция билан нимани назарда тутаётганларини билмайман, лекин менинг фикримча, икки тилнинг ахамияти ўз даврининг бир бирига боғлиқлиги билан ахамиятли.

«Savoir vivre» – бу сизнинг номингизга бир тийингиз ҳам бўлмасдан ўзингизни бой ҳис қилиш қобилияти, йўқдан капитал яратиш қобилияти, бу ҳақда ташвишланишингиз шарт эмас, чунки уни ўғирлаш ҳам, шамолга учуриш ҳам мумкин эмас. Ёмғир, туман, куш, тасодикий суҳбат, шеърлар сатри, хотира – бу қандай яшашни биладиган одамнинг беҳисоб бойликлари. Кўриш, эшитиш ва ўйлаш қобилиятидан ташқари деярли ҳамма нарсадан маҳрум бўлган у ўзини шундай ҳис қилади. Улар менга бирданига ҳамма нарсани беришди, мен эса турибман, ҳамма нарсани маҳкам ушлайман ва ҳеч нарсага эга эмасман ва уни қаерга қўйишни билмайман ва нима олиш керак. Мана у тақдирнинг севгилиси, миллионер, эгаси – йўқ, фабрикалар, денгизлар, пароход ва куемалар" эмас, балки миллионлаб дақиқалар мутлақ тўлиқлик ҳисси билан яшаган. Тақдирнинг бундай ўлжалари кам, лекин улар нафақат "яшашга қодир", балки ўз бахтини билмаганларга ҳам ўргатади. Бундан ташқари, улар ўқитмасдан ёки ҳатто нимани ўргатаётганларини билмасдан дарс беришади. Улар фақат ўзларининг соатлари билан яшашларини ва асосий ва иккиламчи, муҳим ва бўш ҳақидаги ғояларига мувофиқ урғу беришларини ўргатишади" (Miller: асаридан).

Юқоридаги мисол тушунчаларнинг ассоциатив муносабатини аниқ кўрсатади «savoir vivre» ва "тақдирнинг севгилиси", маълум бир ҳаётий муносабатнинг субъекти сифатида.

Француз тилидан сўзма-сўз таржима қилинган *enfant gâté* (ёки *chéri*) *de la fortune* Бу тақдир томонидан бузилган бола. Умумий маънони етказиш учун ушбу иборада мавжуд бўлган боланинг тасвири "тақдирнинг севгилиси" тушунчасининг қўшимча маъноларини аниқлашга имкон беради: кўп рухсат берилган, кечирилган, эркаланган, парваришланган, қадрланган одам. Айнан шу тарзда тақдирнинг ҳаракатларини унинг "ўлжалари" билан боғлиқ бўлган нарса сифатида тавсифлаш мумкин.

Сифатни қайта кўриб чиқиш *gâté* биринчи маънода семантик ядрога "бузилган, чириган" каби семантик компонентлар киради, "бузилган" схемаси борлиги ҳақида гапиришга имкон беради ва иккинчи маънода – "бузилган", яъни диққат, ғамхўрлик, жуда яхши муносабат билан бузилган. Сифат таркибидаги салбий баҳоловчи компонент бу тушунча (тақдирнинг севгилиси) маълум даражада шубҳа билан қабул қилинишига олиб келади. Шу билан бирга, ушбу концепция билан белгиланган шахс тури "керакли"дир. Кўриб чиқиляётган концепциянинг қисман салбий баҳоси, афтидан, шахсдан мустақил нарса сифатида "бундай ҳолатга" эришиш эҳтимоли

пастлиги билан изоҳланиши мумкин, бу комбинацияга киритилганидан далолат беради «enfant gâté de la fortune» семантик компонент «la fortune» (омад, тақдир).

Концепциянинг семантик мослиги «омад» бахтли, бахтсиз, тақдирнинг зарбалари, тақдир табассумлари, тақдирнинг бурилишлари каби таърифлар билан танланган тақдир тақдирга хос бўлган ҳаракатларни аниқ кўрсатиб беради, бир томондан қулай (табассум) ва тажовузкор (тақдирнинг зарбалари), бошқа томондан. Шунга ўхшаш ибора француз тилида пайдо бўлади (la bonne, la mauvaise fortune; les faveurs, les surprises de la fortune). Тақдирни аниқлаш учун умумий (fortune) кўриб чиқиладиган тилларда қуйидаги параметрлар:

- 1) кўринадиган қоидаларсиз фойда ва бахтсизликларни тарқатадиган куч;
- 2) ушбу кучнинг таъсиридан келиб чиқадиган яхши ёки ёмон воқеа ёки ҳодисалар (Голованивская, 1997: 55).

Шунга қарамай, агар биз "тақдир" нинг лингвистик ва маданий тушунчасини кенгрок нуқтаи назардан кўриб чиқсак, бу ҳодиса француз ва рус тил маданиятлари маърузачилари томонидан бошқача қабул қилинади ва бутунлай бошқа ғоялар билан боғлиқ деган ҳулосага келишимиз мумкин. Француз тили тақдирни "фаровонлик", "тақдир" деб идрок этиш билан тавсифланади, ўз навбатида рус лингвокултурасида тақдир "тақдир–мукофот", "тақдир - улуш" билан боғлиқ (Голованивская, 1997 : 65).

Тақдир тасвирларида ("тақдир", "мукофот") иккала тилда мавжуд бўлган умумий компонентга қарамай - "тақдир-бу аниқловчи", ҳаётда одам билан нима содир бўлишининг таърифи турли асосларга эга: рус лингвистик онгида, инсоннинг салбий тажрибаси (унинг қилмишлари, гуноҳлар ва бошқалар.) асосий ҳисобланади (қаранг: мукофот-кимнингдир айбини тан олишга асосланган жазога ҳукм). Аксинча, француз тили онги инсон учун ижобий муносабатни акс эттиради (қаранг: мақсад-ҳаётдаги одам учун олдиндан белгилаб қўйилган нарса (тақдир ҳақида), луғат ёзувида "юқори" деб кўрсатилган) (БЦРЯ, 2001).

Қуйидаги иборалардан фарқли ўлароқ *enfant gâté de la fortune*, бошқа француз синонимининг семантикасида "тақдирнинг севгилиси" – *un favorisé de la fortune* (*un favori de la fortune*) – фақат ижобий баҳо бор: ҳаётда инсон ўз уй ҳайвонини тарғиб қилади, қўллаб-қувватлайди ва ҳимоя қилади.

Француз лингвокултурасида икки тушунчанинг яқин алоқасини ҳисобга олган ҳолда «*savoir vivre*» ва «*le savoir-vivre*», Шунингдек, лингвистик ва маданий концепцияни батафсил кўриб чиқиш керак «*le savoir-vivre*».

Концепциянинг концептуал мазмунини тушунтириш *le savoir-vivre* француз тилидан таржима қилинмаган, изоҳли, синоним луғатларида тушунчаларнинг бутун тўплами амалга оширилади, бу ўз навбатида жуда мураккаб, батафсил ва мазмунли ақлий шаклланишлардир, бу билвосита уларнинг ҳар бири учун рус тилида аниқ таъриф ва аниқ эквивалентнинг йўқлиги билан тасдиқланади:

acquis – маҳорат, тажриба, билим;

avoir de l'acquis – [кундалик] тажрибага эга бўлинг;
vivre sur son acquis – эски юк билан яшаш (билим);
amabilité – хушмуомалалик, дўстлик;
bien séance – фойда, одоб;
civilité – хушмуомалалик, одобли, ҳурмат қилиш; хушмуомалалик, илтифот ифодалари;

convenance – (bienséance) одоб, [фойда] одоб, яхши оҳанг; қулайлик;
correction – тўғрилиқ, ҳақлик;
courtoisie – хушмуомалалик, (amabilité), хушмуомалалик (politesse);
décence – одоб,
élégance – нозиклик, мулойимлик, иноят (elegance, grace); нозиклик, хушмуомалалик; хушмуомалалик, диққат, эътибор (prévenance);

Синонимик қаторнинг юқоридаги барча элементлари қисқартирилган асосий тушунча "қоидалар", "рецептлар", турли хил ҳаётий вазиятларда хулқ-атвор нақшларининг маълум бир тизими бўлиб, уларга риоя қилиш инсоннинг ҳаётдаги муваффақиятининг асосини ташкил этади.

Синонимик сериянинг ҳар бир концепциясини таҳлил қилиш лингвистик ва маданий тушунчани тушунтириш учун француз тилидаги энг яқин эквивалентларни аниқлашга имкон беради le savoir-vivre ва унинг қийматлари ва атрофини аниқланг: acquis; amabilité; bienséance; civilité; convenance; correction; courtoisie; décence; délicatesse; discrétion; doigté; éducation; égards; élégance; entregent; étiquette; finesse; formes; habilité; manières; politesse; sociabilité; tact; urbanité; usage.

Шундай қилиб, концепция номининг лексикографик талқинини таҳлил қилиш le savoir-vivre француз тилида турли хил луғатлар материалидан фойдаланиб, бу тушунчанинг эквивалентлиги тез-тез ўзгарувчан маъноси эканлигини кўрсатди «politesse», «règles de la politesse».

Синонимик қаторнинг юқоридаги барча элементлари қисқартирилган асосий тушунча "қоидалар", "рецептлар", турли хил ҳаётий вазиятларда хулқ-атвор нақшларининг маълум бир тизими бўлиб, уларга риоя қилиш инсоннинг ҳаётдаги муваффақиятининг асосини ташкил этади.

Адабиётлар.

1. Киселева О.В. Аксиомы поведения французов // Русское и французское коммуникативное поведение. Вып. 1. – Воронеж: изд-во «Истоки», 2002. – С.105-113.

2. Клоков В.Т. Концептный компонент значения языковых и речевых единиц // Романо-германская филология: Меж вуз. сб. науч. тр. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 2003. – Вып. 3. – С. 3-13.

3. Клоков В.Т. Основные направления лингвокультурологических исследований в рамках семиотического подхода // Теоретическая и прикладная

лингвистика. Вып.2. Язык и социальная среда. Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 60-67.

4. Коган Л.А. Жизнь как бессмертие // Вопросы философии. 1994. № 12. – С. 39-49.

5. Колесов В.В. Язык и ментальность. СПб.: Петербургское востоковедение, 2004. – 240 с.

6. Копыленко М.М. Об этикете обращения // Страноведение и преподавание русского языка иностранцам. – М.: Изд-во МГУ им.М.В.Ломоносова, 1972. – С. 91-97.

7. Кравченко А.В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка. Иркутск: Обл. типография, 2001. – 261 с.

8. Красавский Н.А. Концепт «Zorn» в пословично-поговорочном фонде немецкого языка // Теоретическая и прикладная лингвистика. Выпуск 2. Язык и социальная среда. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 79-89.

9. Красавский Н.А. Метафорическое использование номинантов эмоций в немецком языке // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. Сб. науч. тр. Волгоград, 1998. – С. 96-104.

10. Красных В.В. От концепта к тексту и обратно // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 1998. №1. – С. 53-70.

11. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с